

Сидоренко В.В. Професійно значущі складові педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури як відгук на цивілізаційно-історичні та освітні імперативи ХХІ століття // матеріали ІV всеукр. наук.-практ. конференції «Актуальні проблеми культури української мови і мовлення» у м. Острозі, 6-7 листопада 2014 р. / Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка» / ред. кол. І.Д. Пасічник, Р.В. Каламаж, І.М. Хом'як та ін. – Острог: Острозька академія, 2014. – Вип. 29– С. 90-96.

УДК 37.011.3-051:005.336.5[811.161.2+821]:37.091.12:005.963

Сидоренко В.В., доктор педагогічних наук,
кандидат філологічних наук, доцент

ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩІ СКЛАДОВІ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ ЯК ВІДГУК НА ЦИВІЛІЗАЦІЙНО-ІСТОРИЧНІ ТА ОСВІТНІ ІМПЕРАТИВИ ХХІ СТОЛІТТЯ

Сидоренко В.В. Професійно значущі складові педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури як відгук на цивілізаційно-історичні та освітні імперативи ХХІ століття.

У статті здійснено багатовимірний аналіз професійно значущих складових педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури, які збігаються зі змістом затребуваних суспільством інноваційних ролей і функцій, адекватній психологічній структурі професійно-педагогічної діяльності та які треба неперервно розвивати для досягнення професійної акме-вершини. Обґрунтовано введення у науковий обіг поняття акмелінгвістичної майстерності як сутнісної складової педагогічної майстерності вчителя-словесника. Окреслено комплекс заходів для вдосконалення сутнісних складових педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури протягом міжатестаційного циклу.

Ключові слова: педагогічна майстерність, система післядипломної педагогічної освіти, професіоналізм, художньо-педагогічна творчість, професійно-педагогічна компетентність, акмелінгвістична майстерність, технологічна культура, словесник-майстер.

Сидоренко В.В. Профессионально значимые составляющие педагогического мастерства учителя украинского языка и литературы как отклик на цивилизационно-исторические и образовательные императивы XXI века.

В статье осуществлен многомерный анализ профессионально значимых составляющих педагогического мастерства учителя украинского языка и литературы, которые совпадают с содержанием востребованных обществом инновационных ролей и функций, адекватные психологической структуре профессионально-педагогической деятельности и которые нужно непрерывно развивать для достижения профессиональной акме-вершины. Обосновано введение в научный оборот понятие акмелингвистического мастерства как сущностной составляющей педагогического мастерства учителя-словесника. Определено комплекс мер для совершенствования сущностных составляющих педагогического мастерства учителя украинского языка и литературы в течение межаттестационный цикла.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, система последипломного педагогического образования, профессионализм, художественно-педагогическое творчество, профессионально-педагогическая компетентность, акмелингвистическое мастерство, технологическая культура, словесник-мастер.

Sydorenko Victoria. Professionally significant components of pedagogical skills of teachers Ukrainian language and literature in response to the civilizational and historical and educational imperatives of the XXI century.

The article presents the multivariate analysis of professionally significant components of pedagogical skills of teachers of the Ukrainian language and literature, which coincide with the sought-after community of innovative content and roles, adequate psychological structure of vocational and educational activities that are necessary to continuously develop to achieve a professional acme-tops. Justified the introduction of the concept of scientific revolution akmelingvisticheskogo skill as essential component of pedagogical skills-language and literature teachers. Defined a set of measures for the improvement of the essential components of pedagogical skills of teachers of the Ukrainian language and literature for mezhattestationny cycle.

Keywords: pedagogical skills, system of postgraduate education, professionalism, artistic and pedagogical creativity, professional and pedagogical competence, akmelingvisticheskoe skill, technological culture, master teacher of literature.

Зводити «майстерність» лише до професіоналізму, лише до вищої форми оволодіння «технікою» роботи, до вищої форми операційності праці – означає помилятися, звужувати зміст майстерності до механічного смислу.

O.I. Субетто

Постановка проблеми. Особливості сучасного етапу цивілізаційного розвитку людства, зокрема глобалізація, інтеграція, інформатизація, фундаментально змінюють освітню мовно-літературну парадигму, висуваючи нові вимоги як до самої освітньої галузі «Мови і літератури», так і спеціаліста нової формації, рівня його педагогічної майстерності, професіоналізму і творчості. Адже педагогічна майстерність як «вершина» педагогічної творчості, найвища сходинка педагогічної діяльності, педагогічної самореалізації вчителя у своєму прояві не може не включати адекватного відгуку на цивілізаційно-історичні імперативи, які мають свої особливості для кожної історичної епохи та які особливо драматично «звучать» у кінці ХХ століття [6, с. 705-706]. Задекларована модель освіти ХХІ століття – **освіта для стійкого розвитку, філософським підґрунтям якої слугує філософія людиноцентризму та екзистенціалізму** – експлікується у затребуваних суспільством професійно-кваліфікаційних та індивідуально-особистісних характеристиках, функціональних обов'язках, професійних якостях, здібностях учителя української мови і літератури, інноваційних напрямках (методологічних, навчально-методичних, організаційно-змістових тощо) і принципах його професійно-педагогічної діяльності. Сучасний словесник-майстер, виступаючи виразником соціокультурних трансформаційних процесів у суспільстві й освіті, має

відповідати вимогам гуманітарного, соціального та науково-технічного прогресу, володіти широким загальним і професійним світоглядом, системою професійних, морально-духовних, культурних і національних цінностей та ідеалів, бути налаштованим на сприйняття цивілізаційних змін як суспільної норми, прагне до неперервного розвитку педагогічної майстерності протягом усього життя. В умовах глобальної гуманізації і гуманітаризації відбувається переосмислення змісту і фундаментальних засад професійної підготовки і перепідготовки вчителя української мови і літератури, що спрямовано на формування **гуманітарної еліти інформаційного суспільства**, тобто високоерудованих та конкурентоспроможних фахівців, які здатні забезпечувати випереджувальність розвитку країни, готові виконувати роль консолідаторів нації, активно зреалізовувати освітні проекти національного масштабу, витримувати конкуренцію на європейському та світовому ринку освітніх послуг тощо.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Філософські, психологічні, аксіологічні, естетичні аспекти педагогічної майстерності проаналізовано у наукових дослідженнях В.А. Андрущенко, Г.О. Балла, Є.С. Барбіної, С.У. Гончаренка, О.А. Дубасенюк, І.А. Зязюна, Н.Г. Ничкало, В.В. Рибалки, В.А. Сластьоніна, Б.Л. Тевліна, Т.П. Усатенко, Л.О. Хомич та ін. У науково-методичних працях і монографічних розвідках Н.Б. Голуб, О.М. Горошкіної, О.М. Куцевол, Л.І. Мацько, М.І. Пентиліук, О.М. Семенов, І.О. Синиці, А.М. Фасолі, В.І. Шуляра та ін. з'ясовано зміст, форми, методи розвитку педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури. У дисертаціях Л.О. Лузан, Т.В. Нікішиної, Л.О. Решетняк, В.П. Студенікіної та ін. схарактеризовано підходи до підвищення ефективності професійної підготовки вчителя-словесника в системі післядипломної педагогічної освіти. Водночас аналіз науково-педагогічних джерел засвідчує відсутність досліджень, у яких було б **грунтовно вивчено сутнісні складові педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури для екстраполяції основних теоретичних положень на підготовку**

словесника-майстра, акмепрофесіонала в умовах трансформаційних освітніх процесів в контексті цивілізаційних змін. Тому окреслені питання вимагають виваженого вивчення та узагальнення. Це визначає **актуальність теми, мети і завдань даної наукової розвідки**.

Метою статті є здійснення багатовимірного аналізу професійно значущих складових педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури, які збігаються зі змістом затребуваних суспільством інноваційних ролей і функцій, адекватні психологічній структурі професійно-педагогічної діяльності та які треба неперервно розвивати для досягнення професійної акме-вершини.

Відповідно до поставленої мети зреалізовано **основні завдання наукової розвідки**: 1) подано характерологічний портрет майстерного вчителя-словесника в контексті цивілізаційних змін і трансформаційних процесів в освіті; 2) визначено типові і специфічні, професійно значущі компоненти педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури; 3) обґрунтовано складники і показники розвитку акмелінгвістичної майстерності вчителя української мови і літератури; 4) окреслено комплекс заходів для неперервного розвитку професійно значущих складових педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження. У кожному виді педагогічної професії криється глибоко своєрідний зміст, зумовлений основними предметно-професійними завданнями тієї чи іншої освітньої галузі, природою шкільної дисципліни. Наголошуючи на специфіці кожного навчальної дисципліни, В.А. Кан-Калик і В.І. Хазан [2, с. 146] логічно резюмують: «Навчальний предмет ніби оточує педагога специфічним психологічним ореолом навіть суто зовнішньо. Нерідко у нашому уявленні сам образ предмета повністю зливається з особистістю вчителя, який його викладає. Згадайте шкільних учителів: чи не правда, література і математика – це не тільки дві різні навчальні дисципліни, але й дві зовсім відмінні системи спілкування, два різних психологічних світи...»

Інтегративна система педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури включає як **типові для всіх педагогічних спеціальностей компоненти** (гуманістична спрямованість навчання і виховання, професійна компетентність, педагогічна техніка, педагогічні здібності тощо), **так і специфічні, властиві сфері професійно-педагогічної діяльності вчителя-словесника**. Професійно значущими складовими педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури, які збігаються зі змістом затребуваних суспільством інноваційних ролей і функцій, адекватні психологічній структурі професійно-педагогічної діяльності, визначаємо ***професійно-педагогічну компетентність, акмелінгвістичну майстерність, педагогічний артистизм, художньо-педагогічну творчість, художньо-естетичну спрямованість професійно-педагогічної діяльності, технологічну культуру, професійно-педагогічне спілкування із суб'єктами взаємодії***. Здійснімо їх багатовимірний аналіз.

Підґрунтя педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури становить ***професійно-педагогічна компетентність*** як інтегрований показник професійно-діяльнісної, індивідуально-особистісної та мотиваційно-рефлексивної сфери, що включає комплексне поєднання ґрунтовних, систематичних, поліфункціональних знань, професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій, акмеологічних інваріантів, акмеологічної професійної позиції тощо, які забезпечують нову якість педагогічної дії, професійно-особистісне зростання протягом життя. За допомогою методу кластерного аналізу (від англ. *analysis, cluster*; нім. *Clusteranalyse*) нами виділено ієрархічні рівні професійно-педагогічної компетентності вчителя української мови і літератури (метапредметні компетентності, предметні компетентності, компетенції) та досліджено їх компонентний склад за певними сферами: 1) компетентності і/або компетенції професійно-педагогічної діяльності, 2) компетентності і/або компетенції професійно-педагогічного спілкування та 3) компетентності і/або компетенції в реалізації особистості словесника-майстра (про це детальніше див.: [5, с. 118-136]).

Базис професійно-педагогічної компетентності вчителя української мови і літератури становлять *метакомпетентності* (ключові, надпредметні, поліфункціональні, інваріантні структурні компоненти), які складають суспільно визначений комплекс універсальних знань, умінь, ставлень, цінностей для компетентного вирішення міжпредметного кола проблем і забезпечують професійний розвиток учителя-словесника. Серед основоположних характеристик метакомпетентностей визначаємо такі: наявність особистісних смислів, мотивації, спроможність і готовність учителя до професійно-педагогічної діяльності, ціннісна зорієнтованість, ставлення; процесуальність, результативність, системність (Н.М. Бібік, О.В. Овчарук). *Предметні компетентності* включають вузькоспеціалізовані знання предмета «Українська мова і література», предметні вміння і характеризують творчу професійно-педагогічну діяльність учителя-словесника. *Компетенції* окреслюємо як характеристики, що визначають індивідуальний стиль роботи вчителя-словесника, спосіб досягнення ним професійної мети та забезпечують ефективність професійно-педагогічної діяльності, професійно-педагогічного спілкування і реалізації особистості (про це детальніше див.: [4, с. 11, 14, 32, 43, 72 та ін.; 5, с. 131-135]).

Підготовку вчителя-словесника в умовах післядипломної освіти спрямовано на формування **елітарного типу національно-мовної** (культуромовної, мовно-риторичної) **особистості**, носія елітарної мовленнєвої культури, представника культурних і духовних цінностей, компетентного, високоосвіченого, національно свідомого й самоактуалізованого в соборному соціумі носія мови (Н.Б. Голуб, Л.І. Мацько, М.І. Пентиліук, О.Б. Сиротиніна та ін.), який здатний успішно в усіх сферах життя використовувати функціонально-стильові можливості української мови, уміє вільно і комунікативно виправдано висловлювати думки, характеризується сформованою мовною стійкістю, креативним мисленням, естетичним і художньо-образним сприйняттям мовлення.

Акмелінгвістичну майстерність розглядаємо як досягнення вчителем

української мови і літератури акме-вершин у мовно-мовленнєвому розвитку, оптимально можливого метарівня в оволодінні мовою, удосконалення мовно-мовленнєвої компетентності з урахуванням індивідуальних характеристик, потенційних ресурсів. **Складниками акмелінгвістичної майстерності вчителя-словесника** визначаємо такі культуротворчі компоненти, як-от:

1) **емоційна культура вчителя-словесника**, що передбачає емоційну сприйнятливість думок, почуттів, відчуттів інших суб'єктів професійно-педагогічної взаємодії, сенситивне сприйняття та адекватне відтворення художньо-почуттєвої палітри художнього твору, передачу власних естетичних переживань, саморегуляцію психічного й емоційного стану, налаштованість на потрібну емоційно-художню тональність уроку, коректне реагування в парадигмальному комунікативному векторному полі на певні форми спілкування, здатність нівелювати емоційно-експресивні бар'єри;

2) **високий рівень культури мислення (лінгводидактичне мислення) учителя української мови і літератури**, що пов'язаний із розвитком відтворювальної і творчої уяви, асоціативної і образної пам'яті, поєднанням понятійного, концептуального і художнього бачення мистецьких явищ, володіння законами побудови усного й писемного мовлення, добором найбільш доречних виражальних засобів, форм, моделей спілкування відповідно до комунікативної інтенції, комунікативно-ситуативних чинників;

3) **лінгвістична свідомість учителя-словесника**, яка передбачає уважне ставлення вчителя як елітарного типу мовно-риторичної особистості як до власного мовлення, так і всіх учасників педагогічного дискурсу, уміння оцінювати й удосконалювати мовленнєву діяльність комунікантів на кожному етапі навчання, природне бажання примножувати невичерпну скарбницю культури українського народу;

4) **мовно-мовленнєва компетентність учителя української мови і літератури**, що включає бездоганне володіння вчителем-словесником комунікативними атрибутами професійно-педагогічного мовлення з дотриманням усталених норм сучасної української літературної мови в її

орфоепічних, лексичних, словотворчих, граматичних, правописних, стилістичних варіантах, а також майстерну вербалізовану передачу суб'єктам комунікації (учням, колегам, батькам та ін.) думок, почуттів, емоцій тощо;

5) **техніка мовлення** – це обов'язковий складник зовнішньої техніки вчителя української мови і літератури, інструмент його виховного впливу, що включає сукупність умінь і навичок (володіння правильним діафрагмально-реберним диханням, артикуляційною вимовою, чіткою дикцією, засобами логічної виразності, інтонацією, силою голосу, індивідуальним тембром, оптимальним для певної ситуації спілкування темпоритмом, гармонійне поєднання інтралінгвістичних та екстралінгвістичних характеристик тощо), за допомогою яких здійснюється вербальна професійно-педагогічна взаємодія з усіма учасниками комунікативного дискурсу;

6) **індивідуальний досконалий мовний стиль учителя української мови і літератури**, що цілковито відповідає діючим мовним нормам;

7) **творча комунікативно-мовленнєва активність** як динамічний інтегративний стан словесника-майстра, що характеризується прагненням до різноманітної художньо-педагогічної творчої мовно-мовленнєвої діяльності, готовністю вчителя української мови і літератури вибирати поведінкове амплуа, видозмінювати власний соціоситуативний імідж залежно від соціально-психологічних особливостей аудиторії, домінуючої комунікативної ситуації, здатністю до мовленнєвого експромту;

8) **акмелінгвістична позиція** як вироблена система відношень учителя-словесника до неперервного вивчення і якісного викладання рідної мови, що забезпечується високою лінгвістичною свідомістю педагога, постійною потребою вдосконалювати власне мовлення, шліфувати індивідуальний мовний стиль, прагненням досягти мовно-мовленнєвої майстерності і високих результатів у професійно-педагогічній діяльності;

9) **акмеетика вчителя української мови і літератури**, що включає усвідомлену ним естетичну мовну поведінку, мовну стійкість і мовний смак, виховання духовно-етичних і художньо-естетичних якостей засобами рідної

мови, художніх текстів, інноваційних освітніх технологій, зокрема комунікативно-ситуативних вправ, тренінгів, рольових і ділових ігор тощо;

10) *створення вчителем української мови і літератури «Авторської системи діяльності»* (послугуємося терміносполукою, введеною у науковий обіг Л.І. Дубровіною і Н.В. Кузьміною) як оригінальної загальнопедагогічної, лінгводидактичної і навчально-методичної системи, в межах якої формується потужне мотиваційне поле для опанування рідної мови з урахуванням суб'єктного досвіду учнів, їхніх домінуючих стилів навчання (кінестетично-дотиковий, аудіальний, візуальний) і стилів мислення (конкретно-послідовний, конкретно-вибірковий, абстрактно-послідовний, абстрактно-вибірковий). Під час викладання мови і літератури словесник-майстер зорієнтований на стимулювання різних видів гуманітарного й системного мислення школярів, збагачення образно-емоційної пам'яті, звернення до емоційної сфери особистості, розширення мовної картини світу як сукупності слів, що трактують актуальні для українського народу поняття. В «Авторській системі діяльності» словесника-майстра відбувається перепроєктування на більш високий рівень продуктивності за допомогою навчальної дисципліни, прагнення до вироблення зразків висококультурного спілкування. Досягнення навчальних результатів уможлиблюється за такого підбору граматичного матеріалу, що розвиває творчість, увагу, самостереження, сприяє розширенню індивідуального мовного досвіду в його культурних аспектах, стимулює незалежність думки, суджень і дій у зв'язку із соціальними вміннями. Реалізації окреслених завдань сприятиме використання на уроках мови і літератури автентичних текстів, надання переваги рецептивним (аудіювання, читання) і продуктивним (говоріння, письмо) видам мовленнєвої діяльності, інтенсивне поєднання лінгвістичної теорії і мовленнєвої практики. За переконанням Н.Б. Голуб, виховувати національномовну особистість учня може лише вчитель, який сам є такою особистістю [1, с. 117].

Серед показників розвитку акмелінгвістичної майстерності вчителя української мови і літератури виділяємо такі:

а) *володіння культуротворчими компонентами* (емоційна культура, лінгводидактичне мислення, лінгвістична свідомість, мовно-мовленнєва компетентність, техніка мовлення, індивідуальний досконалий мовний стиль, творча комунікативно-мовленнєва активність, акмелінгвістична позиція, акмеетика тощо);

б) *досконале оперування комунікативними атрибутами мовлення* – невід’ємними змістовими і формальними властивостями мовно-мовленнєвої компетентності, якостями мовлення, які віддзеркалюють акме-вершину у мовно-мовленнєвому розвитку, досягнення вчителем професійно-зразкового вербального іміджу і сприяють подальшому акмелінгвістичні саморефлексії і самовдосконаленню (змістовність, бездоганна правильність, комунікативна доцільність, багатство, евфонічність, чистота, точність, стилістична вправність, прагматична орієнтація, мовленнєвий артистизм та ін.);

в) *вироблення індивідуальної мовленнєвої манери, мовленнєвого стилю*, що уможлиблює ефективну організацію педагогічного дискурсивного діалогу;

г) *уміле послуговування риторичним інструментарієм мовлення*, що виступаючи у формі комунікаційних ефектів, надає спілкуванню душепроникливого і мислеутворювального впливу (зокрема *ефект візуального іміджу*, що опосередковується на основі вражень учнів про зовнішній вигляд педагога; *ефект перших фраз*, що покликаний привернути увагу учнів до вчителя як особистості, закріпити перше враження дітей, оперативно встановити комунікативний контакт, уникнути психологічних бар’єрів, що досягається за допомогою попередньо підібраних або експромтом придуманих фраз, художньо виразного висловлення когось із авторів, теплого звернення до аудиторії; *ефект аргументації*, що передбачає залучення переконливих і доступних для школярів аргументів, які дозволяють простежити хід викладу думок учителя, активізувати увагу, стати

співучасниками комунікації; *ефект квантового викиду інформації*, який спрямовано на концентрування уваги аудиторії у вигляді розподілу на всьому мовленнєвому полі «квантів» свіжої інформації, наприклад, нових думок і аргументів, емпіричних даних, оригінальних суджень, яскравої цитати, риторичного питання; *ефект релаксації*, що слугує для зняття емоційної напруги, перезарядки новою емоційною енергією; *ефект аналогу*, який уможливорює швидке взаєморозуміння, співпереживання, активну співучасть та досягається шляхом порівняння, образного зіставлення своєї аргументації з аргументами співбесідника; *ефект дискусії*, який допомагає вчителю-словеснику, ставлячи цікаву для дітей проблему, залучити їх до обміну думками та вміло керувати їхніми виступами; за відсутності вичерпної інформації *ефект уяви* стимулює мисленнєву активність учнів у вигляді здогадок, фантазій, мрій; *ефект еліпсу* (пропуски слів, кінцівки фрази, паузи для самостійного осмислення чи обдумування), надаючи спілкуванню ігрової форми, допомагає залучити дітей до співробітництва з учителем-словесником; *ефект фасцинації* (від англ. *fascination* – чарівність, привабливість) як словесний позитивно-стимулювальний вплив учителя-словесника на суб'єктів професійно-педагогічної взаємодії, за якої досягається мінімізація втрати навчальної інформації за допомогою майстерного вербального (ритм, темп, інтонація та ін.) і невербального (колір, погляд та ін.) іміджу, уміння приваблювати до себе людей, викликати доброзичливе ставлення тощо.

З метою створення досконалого вербального іміджу вчителя-словесника, підвищення його культури мовлення повинні зреалізовуватися курсові і міжкурсіві практико-зорієнтовані заходи у формі варіативної складової (спецкурси, факультативи, зокрема «Культура наукової української мови», «Ораторика словесника-майстра» та ін.), комунікативних тренувальних і корекційних вправ, навчально-методичних практикумів, голосомовленнєвих тренінгів, лабораторно-практичних занять, робота зі словниками і лінгвістичною літературою, прослуховування і аналіз взірцево правильного

мовлення талановитих педагогів тощо.

Педагогічну майстерність учителя української мови і літератури простежуємо у кореляційному взаємозв'язку із **художньо-педагогічною творчістю** (В.А. Кан-Калик, В.І. Хазан [3]), сформованими креативними здібностями і якостями, специфічними внутрішніми потенціями, творчою активністю, які сприяють виробленню ексклюзивної системи педагогічних дій, способів і результатів продуктивно-перетворювальної діяльності, особливій естетичній передачі учням мовно-мовленнєвих і літературних знань, усебічній готовності до конструктивних перетворень у сферах життєдіяльності, формуванню творчого педагогічного мислення тощо.

Важливість **художньо-естетичного компонента** у структурі педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури обґрунтовуємо емоційно-чуттєвою і художньо-естетичною специфікою професійно-педагогічної діяльності, підґрунтям для якої виступає емоційна чутливість до естетичної глибини і виразності української мови як феномена людства і витвору народу, стильового і ритмічного багатства художнього твору, емоційно-ціннісне ставлення до мистецтва, людини і навколишнього світу, уміння мислити художніми образами, впливати на інтелектуальну, поведінкову й емоційну сфери розвитку особистості тощо. Художньо-естетична спрямованість професійно-педагогічної діяльності вчителя української мови і літератури передбачає сформованість у нього таких складників, як-от: 1) **естетична культура вчителя-словесника**, що включає наявність художньо-естетичного досвіду, сформовану систему естетичних знань, смаків, ідеалів, здібностей до естетичного осягнення художніх образів, сприймання явищ дійсності і творів мистецтва, потребу вносити досконалі мовно-мовленнєві зразки, прекрасне у навчально-виховний простір, бачити і відчувати красу, багатство, мелодійність української мови; 2) **естетичні почуття**, які визначають психічну здатність учителя української мови і літератури естетизувати повсякденне життя, тобто сприймати людину, конкретні вчинки, дії, моральні принципи тощо, предмети, явища

навколишнього світу з погляду краси, досконалості, сприяти засвоєнню і наслідуванню найкращого, коли «естетичне сприйняття переходить в естетичну оцінку, а далі – в естетичне судження» [3, с. 159]; 3) **естетичні здібності** як система якості особистості, «яка володіє силою, перетворює матеріальну дійсність у духовно-ціннісний смисл, а естетичний досвід, зокрема знання, судження, смаки, переводяться в площину художньо-педагогічної діяльності, стають знаряддям її ефективного здійснення» [2, с. 134-135]; 4) **оперування принципами** (єдність загальнолюдського, національного і регіонального компонентів, цілісність, полікультурність, поліхудожність, комплексність, спрямованість на художньо-естетичну самореалізацію та ін.) і **прийомами мовно-літературної естетичної освіти**, що спрямовані на формування гуманістичних якостей, здатності сприймати і перетворювати навколишню дійсність за законами краси і мистецтва; 5) **естетична свідомість**, яка є художньо-емоційним освоєнням дійсності через естетичні сприйняття, почуття, переживання, судження та виражається в естетичних поглядах і творчій діяльності вчителя української мови і літератури; 6) **художньо-естетичний смак** учителя-словесника як історично зумовлена здатність, що уможливорює виділення, знаходження, розуміння і поцінування прекрасного, довершеного, естетичних властивостей художньої літератури, мови, явищ навколишньої дійсності, а також самостійне створення вартісних зразків мовно-літературної творчості за законами художньої краси і мистецтва; 7) **естетичний ідеал**, що передбачає здатність словесника-майстра включати в процес професійно-педагогічної діяльності естетичні почуття радості, задоволення, прекрасного і піднесеного, привносити високі зразки героїчного, довершеного в конкретних поведінкових моделях; 8) **естетична поведінка**, яка є втіленням зразкового у вчинках самого вчителя-словесника, його вербальному і невербальному іміджі. Учитель-словесник, який досяг високого рівня педагогічної майстерності в його художньо-естетичному прояві, здійснює творчу професійно-педагогічну діяльність шляхом проведення уроків краси, мистецьких лекторіїв, зустрічей із митцями, народними майстрами,

відвідування музеїв, виставок, організації роботи мистецьких гуртків тощо.

Необхідною складовою професійної дії словесника-майстра *педагогічний артистизм* у своїй органічній зовнішній і внутрішній єдності. Складова педагогічної майстерності передбачає здатність учителя-словесника до гармонійного існування в умовах педагогічного процесу, прагнення до нестандартних рішень через образні асоціації, уміння свідомо вибудовувати професійну поведінку відповідно до конкретної ситуації (О.С. Булатова); проявляється у професійно-педагогічній діяльності і конкретних продуктах творчості завдяки внутрішньому поєднанню загальної та емоційної культури, що складається з емоційної сприйнятливості, психологічної передбачуваності, культури мовлення та емоційних станів, професійно значущих рис особистості тощо.

Інноваційні процеси у мовно-літературній освіті безпосередньо пов'язані з технологізацією навчального простору, його варіативністю і диференціацією, заміною пасивних форм і методів навчання на активну творчу співпрацю і співдію вчителя-словесника із суб'єктами професійно-педагогічної взаємодії. *Технологічну культуру* розглядаємо як здатність учителя української мови і літератури до продуктивно-перетворювальної творчої діяльності, пов'язаної з ефективним упровадженням інноваційних освітніх підходів (компетентнісного, особистісно зорієнтованого, комунікативно-діяльнісного, соціокультурного), інтерактивних технологій, форм, методів, прийомів у систему роботи для забезпечення якості і високої результативності навчально-виховного процесу.

Професійно-педагогічне спілкування передбачає особистісно зорієнтовану, суб'єкт-суб'єктну взаємодію вчителя української мови і літератури й учнів за допомогою арсеналу вербальних (передача словами суспільно-історичного досвіду людства, мовленнєвий етикет) і невербальних комунікативних засобів (міміка, жести, пантоміміка, динамічна експресія, якість голосу, комунікативний міжособистісний простір та ін.), що забезпечують взаємне транслювання власного «Я» у діаді «учитель-учень»,

суб'єктного досвіду, емоцій, установок, допомагають установити сприятливі умови для гармонійного розвитку особистості. Причому словесник-майстер має поєднувати в собі широкий діапазон сприйняття нового з умінням вибрати найпотрібніше, знаходити ту єдину резонансну частоту, на якій зможе ефективно спілкуватися з учнем, слухати, чути не тільки те, що сповідує сам, а й те, що випромінює творчість колег, однодумців.

Висновки. Отже, еволюція змісту педагогічної майстерності в історичному масштабі часу ніби «сканує» еволюцію учительства та освіти в цілому як соціального інституту [6, с. 705]. Відповідно до цивілізаційно-історичних та освітніх викликів професійно-педагогічна діяльність учителя української мови і літератури потребує наявності конкретних професійно значущих якостей, здібностей, властивостей, що збігаються зі змістом затребуваних суспільством нових ролей і функцій та адекватні психологічній структурі інноваційної професійно-педагогічної діяльності. Пріоритет тих або інших характерологічних ознак словесника-майстра позначається видозміною сутності поняття педагогічної майстерності, появою нових, інваріантних компонентів у структурі інтегративної системи педагогічної майстерності. **Майстерний учитель української мови і літератури** – це високо компетентний у власне предметній, психолого-педагогічній і технологічній галузі спеціаліст, який досконало знає предмет, досяг продуктивно-технологічного рівня педагогічної майстерності, творчості у роботі і здатний творчо репродукувати професійні знання, уміння, навички. Професійно значущими складовими педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури, які збігаються зі змістом затребуваних суспільством інноваційних ролей і функцій, адекватні психологічній структурі професійно-педагогічної діяльності вчителя-словесника та які треба вдосконалювати протягом життя, розглянуто професійно-педагогічну компетентність, акмелінгвістичну майстерність, художньо-педагогічну творчість, художньо-естетичну спрямованість професійно-педагогічної діяльності, педагогічний артистизм, технологічну культуру, професійно-

педагогічне спілкування із суб'єктами взаємодії. Їх дослідження є підґрунтям для екстраполяції основних теоретичних положень на підготовку словесника-майстра, акмепрофесіонала в умовах трансформаційних процесів в освіті в контексті цивілізаційних змін.

Список джерел

1. Голуб Н.Б. Риторика у вищій школі : монографія / Ніна Борисівна Голуб. – Черкаси: Брама-Україна, 2008. – 400 с.
2. Кан-Калик В.А. Психолого-педагогические основы преподавания литературы в школе : уч. пособ. для студентов пед. ин-тов / Виктор Абрамович Кан-Калик, Владимир Ильич Хазан. – М.: Просвещение, 1988. – 255 с.
3. Пасічник Є.А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах : навч. посіб. для студ. вищих закладів освіти [Текст] / Євген Андрійович Пасічник. – К.: Ленвіт, 2000. – 384 с.
4. Сидоренко В.В. Педагогічна майстерність учителя української мови і літератури в системі післядипломної освіти : акме-синергетичний аспект : термінологічний словник-довідник [Текст] / автор-укладач В.В. Сидоренко. – Донецьк: Каштан, 2013. – 100 с.
5. Сидоренко В.В. Теоретичні і методичні засади розвитку педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури в системі післядипломної освіти : дис. ...д-ра пед. наук: 13.00.04 / Вікторія Вікторівна Сидоренко; [Ин-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України]. – К., 2013. – 486 с.
6. Субетто А.И. Сочинения. Ноосферизм. Том четвёртый. Кн. 2. Ноосферное или Неклассическое человековедение : поиск оснований [Текст] / Александр Иванович Субетто / Под ред. Л.А. Зеленова. – СПб. – Кострома: КГУ им. Н.А. Некрасова, 2006. – 1000 с.